

STEPHEN R. MATTHEWS

**DE DAG DAT DE
NAZI'S KWAMEN**

Een waargebeurd verhaal

De dag dat de nazi's kwamen

Stephen R. Matthews

DE DAG DAT DE NAZI'S KWAMEN

Een waargebeurd verhaal

Uitgeverij Omniboek

Uitgeverij Omniboek
Postbus 13288, 3507 LG Utrecht
www.omniboek.nl

Copyright © 2016, Stephen R. Matthews
<http://stephen-r-matthews.wix.com/author>

Copyright Nederlandse vertaling © 2019, Uitgeverij Omniboek
Oorspronkelijk verschenen onder de titel *The Day the Nazis Came* bij
John Blake Publishing, Londen

Vertaling Bies van Ede
Omslagontwerp Studio Jan de Boer
Vormgeving binnenwerk Studio Mol
Omslagbeeld Cornelius Ryan, *Joods jongetje en meisje hebben hun
ouders verloren en zijn angstig in afwachting van hun deportatie uit
Palestina*, 1946. International Center of Photography, The LIFE
Magazine Collection, 2005 (1151.2005)
ISBN 9789401915656
ISBN e-book 9789401915663
NUR 402

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden ver-
veelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of
openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch,
mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier,
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced,
stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any
means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise,
without the prior written permission of the publisher.

Uitgeverij Omniboek vindt het belangrijk om op verantwoorde wijze
met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van dit boek is
daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de pro-
ductie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Inhoud

Voorwoorden	9
1 De stilte voor de storm	15
2 De storm	23
3 Leven met de duivel	35
4 Het zwaard van Damocles	47
5 Deportatie	61
6 Doorgangskamp Dorsten	75
7 De reis door duivelse gebieden	95
8 De eerste dagen in het kamp	111
9 Wennen	125
10 Mijn klavertjevier	143
11 De lange moeizame weg	165
12 Het begin van het einde	185
13 Bevrijding	209
14 Terug naar huis	231
15 Na afloop	251
Noot van de auteur	271
Dankbetuiging	273
Bronnen	277

Opdracht

Dit boek is geschreven ter herinnering aan mijn ouders Cecil en Eileen Matthews, die ons met hun doorzettingsvermogen, humor en toewijding door moeilijke en zware tijden leidden. En ter herinnering aan de enorme moed van Franz 'Otto' Laib, de Duitse onderkampcommandant die mijn leven redde. Aan Helen 'Goudlokje' Roschmann, de kampadministratrice en -tolk die met haar gevoel voor normen en waarden veel Engelsen in het kamp op de been hield, en aan zuster 'Annie', de Duitse verpleegster die om al haar patiënten gaf, inclusief mijn moeder, ongeacht ras of afkomst.

En, ten slotte, aan al die opmerkelijke Kanaaleilanders, inclusief mijn standvastige en levenslange vriend Neville Henry Godwin, uit onze traumatische tijd in de kampen van Dorsten en Biberach.

Voorwoorden

‘Van alles wat het lot ons schenkt, is niets groter dan vriendschap – geen grotere rijkdom, geen grotere vreugde.’

In de geest van dit citaat van Epicurus van Samos schrijf ik graag een voorwoord in dit boek.

Hier, vlak bij Biberach in Zuid-Duitsland, lag het kamp Lindele.

Toen de Fransen het op 23 april 1945 bevrijdden, troffen ze er gevangenen uit vele landen aan. Hoewel het kamp werd gecontroleerd door het Internationale Rode Kruis, wil ik de situatie die er heerste niet mooier voordoen dan hij was: de mensen die hier gevangen zaten, waren van hun vrijheid beroofd.

Hoewel ze dicht op elkaar gepakt zaten, met nauwelijks privacy, ondanks de kou en de onophoudelijke bewaking, heerste er een geest van menselijkheid onder de gevangenen en de bevolking van Biberach, en dat is voor mij een enorm positief teken.

DE DAG DAT DE NAZI'S KWAMEN

Stephen Matthews vertelt over Franz Laib, de ondercommandant van het kamp die zijn leven redde, en in haar dagboek schrijft zijn moeder over Helen Roschmann, een tolk uit die tijd, en over de contacten tussen vrouwen die hun kinderen in het ziekenhuis kregen, wat tot vriendschappen tussen de bevolking van Guernsey en Biberach leidde, vriendschappen die al generaties worden onderhouden. Zij plantten de zaadjes voor de huidige band tussen Guernsey en Biberach.

Jaarlijks worden er over en weer bezoekjes gebracht en brengen voormalige geïnterneerden hun gezinnen naar Biberach. Zowel daar als op het eiland zijn er mensen die deze vriendschap koesteren.

Ik wil Stephen Matthews bedanken voor zijn initiatief om dit menselijke aspect van de Tweede Wereldoorlog zo beeldend te beschrijven, en wens alle lezers van dit boek de rijkdom en vreugde uit de woorden van Epicurus.

Norbert Zeidler,
burgemeester van Biberach

VOORWOORDEN

De meeste lezers van dit boek leven in een tijd van vrede in West-Europa en hebben geen ervaring met de wereldoorlogen zoals onze ouders en (over)grootouders die moesten doormaken.

Velen zullen wel verhalen uit de eerste hand kennen van hen die de Tweede Wereldoorlog meemaakten. Vaak verhalen van dappere mannen (en soms vrouwen) die vochten voor de vrijheid die wij nu genieten.

Sommigen van ons, die zo fortuinlijk zijn op de Kanaaleilanden te mogen wonen, hebben gehoord van gewone burgers die leden onder de vijandelijke bezetting. Ik ken de talloze verhalen, zowel uitzonderlijke als hartverscheurende én hartverwarmende. Jammer genoeg schreven de meeste mensen die het meemaakten hun ervaringen niet op, vaak omdat de herinneringen te pijnlijk waren.

Mensen als Stephen Matthews, die hun herinneringen wel hebben vastgelegd en bewaard, leveren een waardevolle bijdrage aan ons begrip van wat oorlog inhoudt. We moeten ons immers niet alleen de heldhaftigheid herinneren van zij die vochten, maar ook beseffen hoe gewone burgers leden. Zo kunnen we ons ervan verzekeren dat ook de generaties na ons zich de gruwelen en de zinloosheid van een oorlog zullen realiseren en zullen begrijpen dat we de vrede waarin we nu leven, moeten koesteren.

We ervaren zo ook dat de haat en het kwaad dat door de leiders van naties wordt verkondigd, niet altijd wordt gedeeld door de bevolking. Compassie en medemenselijkheid behoren niet exclusief toe aan één partij in een oorlog.

DE DAG DAT DE NAZI'S KWAMEN

In dit boek vertelt Stephen Mathews over zijn eigen herinneringen en die van zijn familie over de bezetting van Guernsey, gevolgd door de deportatie naar en internering in Duitsland. Het is een persoonlijk verhaal dat niet alleen over de gruwelen van een oorlog gaat, maar ook over de liefde en compassie van mensen aan beide zijden van het conflict.

Dergelijk wederzijds respect voor de medemens is het fundament van de contacten die er nog altijd zijn tussen Baliwick op Guernsey en Biberach in Duitsland. Dankzij deze vriendschappen is er begrip tussen de verschillende gemeenschappen ontstaan, en door ons het lijden van onze voorouders te herinneren, hopen we dat wij en de generaties na ons, in vrede kunnen blijven leven.

Sir Richard Collas,
baljuw van Guernsey

*'Aan de levenden zijn we respect verschuldigd,
maar aan de doden alleen de waarheid.'*

Voltaire

1

De stilte voor de storm

De kromme, oude man stond in een warme overjas op de glimmende kinderkopjes van de Marktplatz. Hij worstelde in de bittere kou en de eindeloze regen met een paraplu. Hij bevond zich in het Duitse Biberach an der Riß, om zijn bevrijding door de Franse troepen uit het nabijgelegen Duitse concentratiekamp te vieren. Hij was daar zo'n zeventig jaar eerder als jongetje, samen met zijn ouders, gevangengezet. Terwijl hij daar zo stond, besepte hij dat hij een van de laatste overlevenden was – letterlijk een uitstervend ras. En nog schrijnender: waarschijnlijk was dit de laatste keer dat hij hier was. Hij mijmerde over de voorbije jaren, over hoe de decennia zo snel waren verstreken en over wanneer haat en woede van beide zijden in diepe vriendschap en liefde waren veranderd.

Was dit hoe het voelde om een soort dinosaurus te zijn, in een tijd waarin een derde van de bevolking niets wist van de Slag om Engeland en een kwart van

hen dacht dat de Duitsers bij de geallieerden hadden gehoord in de Tweede Wereldoorlog? Misschien was dit wel het juiste moment om stilletjes te vertrekken. Hij dook wat dieper weg in zijn jas en glimlachte bij de gedachte dat al zijn pijntjes niets meer waren dan Gods manier om hem te laten weten dat hij nog steeds leefde. Met dat in zijn achterhoofd verdween hij in de schemering van de late middag.

Toen ik op 7 juni 1938 werd geboren, woonden mijn ouders Cecil en Eileen in Dallington, een dorpje dat deel uitmaakte van de plattelandsparochie van St.-Martin op het vredige, landelijke Kanaaleiland Guernsey, waar mijn familie al generaties lang woonde.

Vredig was mijn jeugd nauwelijks te noemen. Er wordt wel gezegd dat we tussen ons derde en zevende jaar gevormd worden – nou, tegen de tijd dat ik zeven werd, was ik gevangengenomen, doodsbang geweest, bedreigd, geslagen, had ik honger geleden en was ik in een Duits mijnenveld beland.

De Kanaaleilanden waren de allerlaatste overblijfselen van het middeleeuwse hertogdom Normandië, waar alle wetten waren opgesteld in het oude Normandische Frans en waar Frans tot laat in de negentiende eeuw de dominante taal was. De slingerweggetjes en de landwegen droegen allemaal Franse namen en de eilanders waren trouw aan de Britse kroon, en daarvoor nog aan de oude Noorse krijger Rollo, de eerste heerser over het gebied dat Normandië heette.

Boeren bewerkten de vruchtbare landerijen en de wereldberoemde gouden Guernseykoeien graasden in de weiden. De warme golfstroom zorgde voor een mild klimaat. Guernsey bestond en bestaat uit tien parochies die worden bestuurd door een gekozen *douzaine*: twaalf wijze mannen die in hun dagelijkse bestuurlijke taken worden bijgestaan door twee agenten. Deze functies zijn altijd onbetaalde erebaantjes geweest.

Ik werd geboren op een onhandig moment: mijn oudste broer Alan lag in het ziekenhuis met een longontsteking, een toen nog levensbedreigende aandoening. Er zou een long bij hem moeten worden weggehaald, wat een risikante operatie was, zeker bij een zevenjarige jongen.

Ik werd vernoemd naar mijn grootvader, die afgevaardigde was geweest in het eilandparlement en tussen 1910 en 1912 ook dorpsoudste was.

Het leven op Guernsey was bijna idyllisch. De schrijver Victor Hugo, die ooit op het eiland had verbleven, beschreef de Kanaaleilanden als 'brokstukken Frankrijk die in zee waren gevallen en door Engeland bij elkaar geraapt'.

Ook al lag in 1938 onmiskenbaar de schaduw van de oorlog over Europa, de toeristen konden niet voorzien dat de baai waar zij zwommen ooit bezaaid zou zijn met duizenden verraderlijke Duitse landmijnen, en dat er op de kliffen rolbommen en prikkeldraad zouden liggen. We waren immers Brits en maakten dus deel uit van een onoverwinnelijk imperium? Toch waren de eilandbewoners niet onbekend met oorlog en oproer. Alle Kanaaleilanden hadden enorm geleden onder de Eerste Wereldoorlog.

Mijn vader had op zeer jonge leeftijd in de Royal Field Artillery gediend en had in Frankrijk en Duitsland gevochten, waar hij gewond was geraakt. Hij sprak zelden over zijn oorlogstijd, alleen later een enkele keer toen ik thuis kwam op verlof van mijn politiewerk in Rhodesië. Ik denk dat hij zo wilde benadrukken dat we allebei uitzonderlijke en gevaarlijke dingen hadden meegemaakt en ondanks alles hadden overleefd.

Mijn vader was geboren in Portsmouth in een familie die oorspronkelijk uit Guernsey kwam, mijn moeder werd in 1908 op het eiland zelf geboren. Ze trouwden op 23 september 1930.

Op 1 september 1939 trokken Hitlers troepen de Poolse grens over in de eerste Blitzkrieg uit de geschiedenis. Er volgde al snel een radio-uitzending waarin de Engelse premier Neville Chamberlain Duitsland de oorlog verklaarde. De kaarten waren geschud en iedereen zou stukje bij beetje ontdekken welke angst en welk lijden de toekomst in petto had. De oorlog zou zes jaar duren en werd de grootste en duurste militaire onderneming ooit, waarin wereldwijd tientallen miljoenen mensen sneuvelden.

Ik had vaak het idee dat mijn vader een déjà-vugevoel probeerde te verdringen; hij had al een keer tegen de Duitsers gevochten, in België. Nu, bijna 25 jaar later, marcheerde dezelfde agressor opnieuw door dat land.

Niet lang geleden vond ik de dagboeken van mijn moeder terug waarin ze de gewelddadigheden beschreef waarmee de Duitse legers onstuitbaar door de Lage Landen

en Frankrijk richting Duinkerken trokken. Geruchten en tegengeruchten gingen rond over de eilanden en uiteindelijk verklaarde de Engelse regering de Kanaaleilanden tot gedemilitariseerde zone, omdat ze niet als strategisch belangrijk werden gezien en ze bovendien niet goed verdedigd konden worden. Jammer genoeg – tragisch genoeg – bracht niemand de naderende Duitse troepen op de hoogte van dit besluit.

In deze periode was mijn vader uitzonderlijk vermoeid; hij moest zijn tijd verdelen tussen het familiebedrijf in St.-Martin en zijn verplichtingen als politieagent op het gemeentehuis, een post die hij tussen 1940 en 1942 bekleedde. Meestal kwam hij 's avonds laat uitgeput thuis, vaak vergat hij de regels voor de verduistering en deed dan het licht in de slaapkamer aan zonder eerst de gordijnen gesloten te hebben, waarna hij bruut op zijn fout werd gewezen door het schrille fluitje van de lokale Burgerbescherming. Mijn vader was altijd verbaasd dat de wachtpost, die nog geen 1 meter 50 lang was, zo veel lawaai kon produceren.

Op een dag half mei 1940 had mijn moeder besloten de slaapkamer eens een goede schoonmaakbeurt te geven, en als deel van dat proces kregen het bed en de andere meubels een heel nieuwe plek. Mijn vader kwam later thuis dan ooit, maar dit keer dacht hij aan de verduistering en kleepte hij zich dus in het donker uit. Terwijl hij zijn broek losmaakte, ging hij zitten op de plek waar het bed hoorde te staan – en lag het volgende moment languit op het koude zeil. Mijn moeder schrok wakker van de her-

rie en deed zonder na te denken het licht aan, waarna de nachtwacht buiten vrijwel onmiddellijk op zijn fluitje begon te blazen.

Mijn vader, die niet snel kwaad te krijgen was, hees zijn broek op en liep langzaam en doelgericht naar het raam. Hij gooide het open en wierp een afkeurende blik naar het mannetje met zijn buitenproportioneel grote platte stalen soldatenhelm beneden op straat. Met luide stem zei hij: 'Eileen, kom eens gauw! Ik geloof dat die verdraaide schildpad weer is ontsnapt.' Daarna deed hij het raam dicht, ging in bed liggen en knipte het licht uit.

Er werd nooit meer over het akkefietje gesproken en de wachter werd al snel overgeplaatst naar een plek waar hij zich nuttiger kon maken.

Toen de oorlog uitbrak, woonden er ongeveer 40.000 mensen op Guernsey, maar omdat de jongeren het eiland verlieten om in dienst te gaan en een groep ouderen in de oorlogsindustrie in Engeland werkte, daalde de bevolking snel naar ongeveer 22.000 zielen. Uiteindelijk nam de lokale overheid het moeilijke maar dappere besluit om alle schoolkinderen samen met hun leerkrachten naar het vaderland te evacueren.

De ochtend van 19 juni 1940 brak aan en mijn ouders werden naar de school van mijn broer geroepen om instructies te ontvangen over de evacuatie per postboot, de volgende dag. Het gedempte geluid van explosies langs de Franse kust was al hoorbaar en gaf een extra scherp randje aan de angstaanjagende en uitzichtloze toestand.

DE STILTE VOOR DE STORM

De volgende dag verzamelden de schoolkinderen zich 's ochtends vroeg bij hun school en legden met hun leerkrachten de kilometers af van de buitenwijken door het glooiende heuvellandschap naar de haven. Ouders hadden bij de school afscheid moeten nemen, omdat er versperringen waren opgeworpen op de weg naar de haven, en die lagen een flink eind bij de kade vandaan. Dit was gedaan vanwege de niet denkbeeldige angst voor een bombardement, of misschien een aanval van de Luftwaffe op geringe hoogte.

Alle ouders en vrienden wachtten geduldig bij de wegversperringen tot de boot eindelijk uit de haven van St.-Peter Port vertrok en baden voor een veilige overtocht naar Engeland.

Op zaterdag 22 juni 1940 was mijn moeder de hele dag druk aan het piekeren of het wel de goede beslissing was geweest om mijn broer Alan weg te sturen, gezien zijn zwakke gezondheid.

Het was een wat-als-scenario. Terugblikkend was het zeker de juiste keuze, daar twijfel ik geen seconde aan, gezien alles wat ons nog zou overkomen. Mijn broer zou de oorlog niet overleefd hebben. Het moet een van de zwaarste beslissingen zijn geweest die mijn ouders ooit namen in hun poging om hem voor onheil te behoeden, maar de twijfel zou hen nog jaren blijven achtervolgen.

Op diezelfde 22 juni tekende Frankrijk een wapenstilstand met nazi-Duitsland die het land in twee onafhankelijke zones verdeelde. Tijdens dit deel van het conflict sneuvelden 390.000 Franse jongens bij het verdedigen

van hun vaderland, terwijl de verliezen aan Duitse zijde hooguit 35.000 bedroegen. Hitler bracht Parijs een drie uur durend bezoek en tegen negen uur 's ochtends was het tochtje voorbij. Hitler verklaarde dat het zijn grote droom was om Parijs te bezoeken: 'Ik kan niet zeggen hoe blij ik ben dat die droom vandaag is uitgekomen.' Vervolgens vertrok hij op stel en sprong, om nooit meer terug te komen.

Terwijl ouders en familieleden nog steeds piekerden over de veiligheid van de kinderen in Engeland, waren de meer doortrapte Duitse geesten al hard bezig met het verzinnen van nog duivelser kwellingen voor de ongewapende bevolking van de Kanaaleilanden. Toen zijn troepen in hoog tempo de Franse kust bereikten, gaf Hitler persoonlijk opdracht tot het voorbereiden van een frontale aanval op de eilanden. De codenaam voor de aanval was 'Operatie Grüne Pfeil'. Twee bataljons van de Duitse 216^e infanteriedivisie zouden met steun van schepen en vliegtuigen in actie komen. De eerste invasiegolf werd voorafgegaan door zware beschietingen vanaf de schepen en bombardementen door stuka's, jachtvliegtuigen die duikbombardementen konden uitvoeren, want verkenningsvluchten hadden zogenaamd beelden van lange 'troepencolonne's' bij de haven opgeleverd. In werkelijkheid waren het geen colonnes soldaten, maar vrachtwagens vol aardappels en tomaten voor de Engelse markt.

Naziconcentratiekampen gezien door de ogen van een Brits jongetje

Op 30 juni 1940 wordt het Kanaaleiland Guernsey gebombardeerd en bezet door de nazi's. Als de vierjarige Stephen R. Matthews in september 1942 met zijn familie wordt gedeporteerd naar een concentratiekamp in nazi-Duitsland vertelt zijn moeder dat ze op vakantie gaan. Op 'vakantie' reist hij in een veewagon naar de concentratiekampen Dorsten en Biberach, ziet hij mensen voor zijn ogen sterven en breekt een Duitse bewaker zijn vingers als hij probeert een medegevangene eten te geven. Drieënhalf jaar later keert de familie weer terug naar Guernsey, een eiland dat is vernield en nauwelijks herkenbaar is voor de zevenjarige Stephen.

Aan de hand van zijn eigen herinneringen, de dagboeken van zijn moeder, persoonlijke notities in een familiebijbel en niet eerder gepubliceerd fotomateriaal vertelt Matthews op indringende wijze over de ervaringen van zijn familie en zijn jeugd in de naziconcentratiekampen.

Stephen R. Matthews werd in 1938 op het Britse Kanaaleiland Guernsey geboren en woonde daar tot 1960. Toen sloot hij zich aan bij de Britse politiemacht in Noord-Rhodesië (het huidige Zambia). Hij ontving meerdere eervolle vermeldingen voor zijn optredens in onder andere Belgisch Congo. Stephen Matthews woont nu in Frankrijk.

Uitgeverij Omniboek

NUR 402

ISBN 978-94-0191-565-6

9 789401 915656

www.omniboek.nl